

SZÉKESFEHÉRVÁRI SZEMLE

A SZÉKESFEHÉRVÁRI NAPLÓ-HAVI MELLÉKLETE *A Fejérvármegyei és székesfehérvári* MUZEUMEGYESÜLET KÖZLÖNYE

FELELŐS SZERKESZTŐ: *Marosi Arnold.*

SZERKESZTŐSÉG: *Bognár-u. 3.*

A Budai-út fái . . .

A Budai-út topolyáira kimondták a halálos ítéletet. Igaz, nem egyet közülük már az idő is pusztulásra ítélte és az öregség döntött a halálba. Mert a fa is megöregszik, annak életét is kikezdi az idő vasfoga és az a szélvész, melynek ifjabb korában ellentállott, később derékba töri. Mégis sokan vagyunk, akiknek valamiként fáj, hogy a néhány előregedett miatt a még talán életképeseknek is halniuk kell. Fáj, mert valahogyan ezek az öreg nyárfák hozzátartoztak a Budai-út fogalmához és Székesfehérvár határának egyik tájképi szépségét alkották. Pusztulásuk olyanféle érzelmeket vált ki bennünk, mint a Badacsonynak megcsönkítése. Hisz velük a város sokak által megcsodált természeti ritkasága megy veszendőbe.

De ugyanakkor történeti színezetéből is veszít. Mert ezek az öreg topolyafák, — ha nem is dicsekedhetnek a Csák Máté által ültetett blatnicai hársfa korával, mely alatt Mátyás király tartott törvényt vagy Diósgyőrnek Nagy Lajos leánya, Mária által ültetett mogyorófaínak éveivel, sőt még azzal sem, ami Bazin környékén, a Czukárdi völgyben a Rákóczi-látta 280—350 éves tölgyfáknak vagy a Balaton mellett az akaratyai hársnak jutott osztályrészül, — évszázados törzsükkel, sötét lombzatukkal, rezgő leveleik sejtelmes susogásával nagyon illettek a Budai-útnak, a királyok útjának hangulatához.

Ha rajta jártam, az aszfalt fölött árnyékot vető lombsátoruk alatt Kairónak a piramisokhoz vezető, lombos fákkal szegélyezett útja jutott eszembe. Valamikor ez az út is királyok sirjához vezetett. Hányszor történt, mikor azok, akik fejükön koronával hagyták el az őskoronázó várost és ezen az úton indultak el országot kormányzó útjukra, koporsóban tértek ide vissza: a magyar királyok piramisába, a székesfehérvári bazilikába. Mily jól illett ehhez a gondolathoz az ezüstnyárfa fehér köntöse, a fekete nyár sötétebb leple, a jegenyének gyászt jelképező ciprus termete és a rezgő nyárfának egyszer nászdzalt, máskor gyászdalt jelentő suhogása. Mikor tavasszal a maghullással fehér pelyhek lepték az utat, mintha a menyegzőjére jövő Mátyást várta volna szőnyegtakarójával, ősszel pedig a lehulló sárga levelek nemzeti királyaink fája lehullott tagjainak itt elvonult halotti útját juttatták eszembe.

Sajnos, a mindennekfeletti anyagiasságot ezek a gondolatok nem érdeklik. Ellene csak a társadalom egységes állásfoglalása járhatna el eredménnyel, kiegyeztetve a hasznosat a széppel, a barbarizmust a kultúrával.

Adatok Fejérvármegye 1742. és 44-iki nemesi felkeléséhez.

E közlemény anyagát Fejérvármegyének a székesfehérvári múzeumban őrzött inszurrekciós emlékeiből merítjük. A zászlót, melyről szó lesz, mint Fejérvármegye letétjét őrzi a múzeum, míg az okmányok dr. Lauschmann Gyula, Fejérvármegye egykori tisztifőorvosának, Székesfehérvár és Fejérvármegye fáradhatatlan krónikásának a múzeumra hagyott kéziratos művéből (Fejérvármegye a török uralom bukásától a tizennyolcadik század végéig) származnak.

A zászló leírása a következő:

Kétszárnyú lobogójának közepe piros, széle sárga damasztelyem ezüstrojttal. A piros mezőt barokkstilű ezüsthímzés szegélyzi és egyik oldalán a magyar címer látható, felette szalag e felirattal: Maria The: Reg: Hu. (Maria Theresia Regina Hungariae). A címer körül az ismert jelmondat: Pro hac vitam et sanguinem olvasható. A zászló másik oldalán ugyancsak barokk izlésű keretben Fejérvármegye cimere van kihímezve, alsó részén az Eszterházyak kardot és virágcsokrot tartó, koronás griffjével. A címer feletti szalag felirata: Protege et conserva. A zászló korát a piros mező négy sarkán elosztott 1742-es évszám jelzi.

Érdekes a zászló nyele is. Csúcsát gömbös tokból kiemelkedő szivalakú lándzsa díszíti, míg hosszában négy vaspánt erősíti. A rúd végét hegyes vashüvely takarja.

A zászló szárnycsúcsait, rojtját az idő és viszontagságok, melyeken keresztül ment, bizony már erősen megrongálták. Csak foszlányok maradtak belőlük, mert a zászló több ízben is szerepelt harctéren és dicsőséget is aratott. A zászlót ugyanis az 1742-ki nemesi fölkelés alkalmával készítette a vármegye, mikor Sziléziáért folyt a harc Mária Terézia és Nagy Frigyes között.

Lássuk már most röviden az inszurrekció történetét. A felkelők felszerelését, ellátását és fegyelmi ügyeit illetőleg nagyon érdekes Sartori Ernest alezredesnek, ki a dunántúli felkelő seregben szolgált, a vármegyéhez terjesztett előterjesztése, mely Rexa Dezső, vármegyei levéltárosnak a Magyarorszában megjelent (1925. aug. 9.) cikke szerint a következő:

Az Tekintetes Nemes Vármegyének Főlséges Asszonyunk siető szolgálatainak előmozdítására, én alább megírt bizonyos punctumokat communicálni kívántam. Ugy mint:

Primo: Mivel az köz ember vörös nyakravalót nem akar, tehát azok hosszú, fekete nyakravalók legyenek.

Secundo: Olajpalackok és puskaporhoz való szarv szokás szerént legyen.

Tertio: Magyar tarisznyák legyenek, melyeket is az köz ember a vállán könnyen elvihessen, hozzávaló szíjjat.

Quarto: Puska és nadrágh-szij legyen.

Quinto: Minden köz embernek két ümög (ing) és gatyá adattassék jó erős vászonból.

Sexto: Egy pár kapca jó erős gyapjuból.

Septimo: A mit a helységekben a köz embernek fogattatásakor (a sorozás akkori formája, verbung) ígértek, hogy azt minden fogyatkozás nélkül kezekhez vehessék és nekik megh adassék; ezt az T. N. vármegye elrendelje.

Octavo: Az köz embert el indulásáig a T. Vármegye fogja-e tartani, avagy a T. Regiment intertenálja, de reménylem, ezen T. Vármegye is, valamint több nemes Vmegyék is — kinek-kinek egy-egy hetest (hatost?) egy napi intertencióra megadni nem terhelhetik.

Nono: Hogy az köz ember annyival könnyebben mehessen és az marson a kard miatt alkalmatlanságot ne szenvedjen az T. N. Vármegye, hogy az kardját felköthesse, szokás szerént való csatot, úgy az bajonethez való szívet (?) provideálja.

Decimo: Mivel az fegyver nem a köz embernek gondviseletlensége miatt, hanem, amidőn ide hoztatott, annyira megromlott, hogy az köz-nép hasznát nem veheti. Céhbeli mester emberek által a T. Nemes Vármegye reparáltatni requiráltatik.

Vndecimo: Minden oralis portio (katonára való rész) az Főlséges Consiliumnak (csász. haditanács) kiadott intimatuma szerént hat forénttal fizetessék, úgy Obester uram oralis ló és kenyer portio erga quietantiam (nyugta szerint) praestaltassanak.

Duodecimo: Mivel Obester uram quártélyá ezen T. Vármegyében assignáltatott, az pediglen Főlséges Asszonyunk szolgálattya miatt quártélyát nem usuálhatta. arra nézve reménylem a T. Vármegye Obester uramhoz illendő reflexióval (visszatérítés) fog lenni.

Decimo tertio: A desertationak (szökés) el-távoztatására nézve az T. N. Vármegye oly rendelést tégyen, hogy ha egy köz katona szokott passzus nélkül valami faluban találtatnék, az helységbeliek azt kötözve ide az Tisztekhez elhozni és kézben adni tartozzanak.

Decimo quarto: Az házas katonáknak az T. N. Vármegye írásban kiadni ne terheltelessék, hogy feleségek és gyermekek az adózástól immunitáltassanak és föl szabadittassanak.

Signatum Székesfehérvár 11-a Febr. 1742. Sartori Ernest Obrist laitenant.

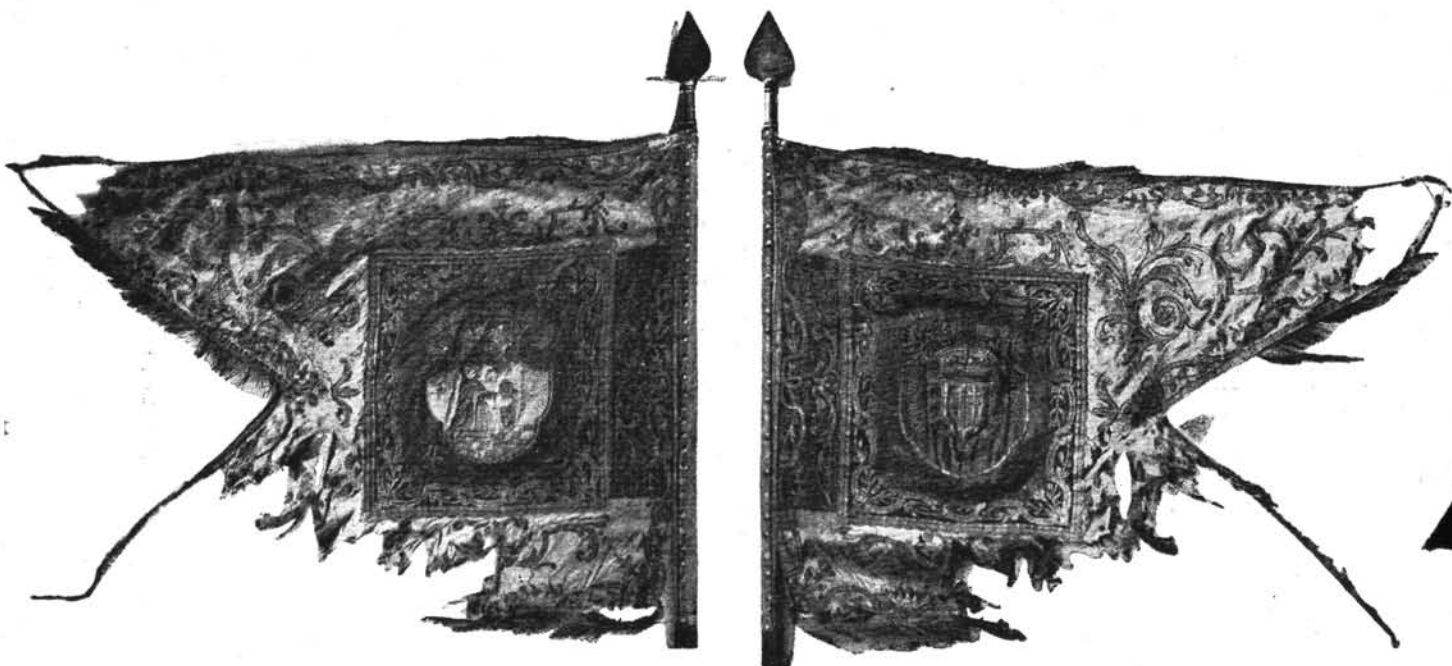
Az inszurrekciót Mária Terézia 1741. október 14-én rendelte el és a dunántúli felkelés szervezésére gróf Eszterházy József tábornokot, Pestmegyei József helyettes tábornokot és herceg Eszterházy Pál őrnagyot küldötte ki, míg a portális felkelés teendőivel báró Ujváry László ezredest és báró Bossányi Gáspár őrnagyot bizta meg. Ezekkel tárgyalt Fejérmegye az inszurrekció

felállításáról és az 1742. január 23-án tartott kisgyűlésén már bemutatta az országbirónak jóváhagyását a tett intézkedések fölött. A kisgyűlés, melyen Liphay Ferenc h. alispán elnöklésével Vörös Pál, Hrabovszky Sándor, Kecskés János, Petovszky Károly, Horváth József, Kolozsváry Mihály, Miskey György, Puhóczy Ferenc voltak jelen. a már korábban megválasztott Liphay Ferencet végleg megerősítette alezredesi, Salamon Farkast zászlótartói tiszttségében. A helytartótanácsnak 1741. december 26-án leküldött kimutatása szerint Fejérvármegye ehhez 244 gyalogos katonát adott,

meghalt. A vármegye ekkor Salamon Farkast véglegesítvén, hadnaggyá Gyurkovits Ferencet, zászlótartóvá pedig Gregorvits Pált nevezte ki.

Az insurrekciónak másik eseménye, amely már Fejérvármegyére is vet némi árnyékot, a következő: Liphay Ferenc eltávozása után 40 katona hazaszökött, a többiek pedig a következő levéllel bejelentették, hogy a további szolgálatot megtagadják:

Mint nagy jó vitézlő kegyelmes Oberst Lajdinand Urnak! Ajánljuk mindenkori hű köteles-

Az 1742. és 44-iki nemesi felkelés zászlója.

akiknek felszerelése 4880 forintba, az egy évi el látás pedig 13.478 forint 54 krajcárba került.

Igen jellemző, hogy Fejérvármegye portális katonasága csakúgy szégyelte a szokásos hajdú nevet, mint az egész Dunántúlon mindenütt. Ezért rendelte el azután Mária Terézia 1742. május 4-én, hogy a portális fölkelőket infanteriának, vagyis magyar gyalogságnak kell nevezni.

A nemesi felkelést Holicsnál a porosz haderő 1742. március első napjaiban szétszórván, az egyes megyék katonái közül igen sokan visszaszöktek hazájukba. A fejérvármegyei nemes katonaság azonban nem volt ezek között, sőt vitézségéről adott bizonyosságot. Liphay Ferenc 1742. május 4-én értesítette a vármegyét, hogy április 9-én Straznitzból, ahol csapatjával állomásozott, kelt az ellenség üldözésére és azt a megerősített Hraditz és Kremsier helységekből teljesen kiszorította. Majd utána indulva, Olmütznél újra reá tört és megverte. Ugyanekkor Kremsier parancsnokává nevezték ki Liphay Ferencet, ki azonban megsebesülve visszatért Fejérvármegyébe. Liphay utóda a parancsnokságban Salamon Farkas lett. Liphay Ferenc sohasem került vissza többé a sereghez, mert sebe folytán csakhamar

séggel való szolgálatunkat, akartuk a bizottsággal tekintetre méltó urunknak értésére adnunk mind közönségesen egész katonaság, hogy az Tekintetes Nemes Fejérvármegyének tett ígretünknek eleget tévén, fölséges királyunknak három holnapig való szolgálatunkkal azt végben vivén, tovább nem obligáltuk. Erre nézve minékünk pénzt az Tekintetes Oberst Lajdinand urunk ne is hozasson, mivel mi tovább szolgálni nem akarván fel nem vesszük, de véreink fogyásával is haza megyünk. Ezek után magunkat Tekintetes Oberst Lajdinand urunk uri grátiájába, atyai favoriba ajánljuk és maradunk szegénylegény szolgálai, Fejérvármegyei nemes katonaság.

Gróf Pálffy János nádor értesülvén a lázadásról, elrendelte, hogy a haza érkező katonákat azonnal le kell fegyverezni, a főcinkosok pedig börtönbe vetendők. Megfelelő felvilágosítás után, hogy tudniillik az ország határán túl is tartoznak harcolni, a jelentkezőket és összefogottakat azonnal küldjék vissza a sereghez. A vármegye a május 28-án tartott közgyűlésen konstatálta, hogy 38, később még 5 katona szökött el a zászló alól, még pedig azért, mert zsoldjukat nem kapták meg rendesen. Május 30-án jelentkezték is a

szőkevények, akik előtt a vármegye ígéretet tett, hogy zsoldjuk jövőben rendszeren ki fog járni, katonai kötelezettségük pedig nemcsak három hónapra, hanem azontúl is terjed. A szőkevények egyébiránt mindnyájan visszatértek a sereghez és a vármegye június 21-én felhívta Salamon Farkast, hogy a legénységet kéthetenként rendszeren fizesse, de elrendelte egyuttal azt is, — és ez

nagyon jellemző, — hogy a hadizsákmányban minden katonát részesítsen.

A későbbi szökekben Fejérvármegyének katonái nem vettek részt és a vármegye az október 17-én tartott közgyűlésből örömmel értesíthette gróf Pálffy János nádort, hogy újabb időben a megye katonaságából hazatérések nem történtek.

(Folytatjuk.)

Községtörténelmi adatok.

Csákvár és Csáki vár.

Csákvár, középkori okmányainkban Sacvár, nevét Szabolcs vezér fiától Csák- vagy Sactól kapta, aki ott erődítményt létesített. E vár azonban krónikáink szerint nem sokáig állott fenn. Valószínűleg Szár László fiai, Endre és Béla pusztították el, mert a vár birtokosai, a Csákok Vátával tartottak. Többé nem is állították helyre. Kézai, Bonfini, Thuróci mind úgy beszélnek róla, hogy romokban hever. Épen ezért nem lehet azonos, miként azt Károly János állítja, a Kőhányás és Vértesszentkereszt között fekvő, kőből épült Csáki vagy Oroszlánkövással, mely még a török hódoltság alatt is szerepelt, kőfalakkal, bástyákkal volt körülvéve és még ma is megvannak romjai. Viszont az Árpádok korában épült Csákvár, mely ugyanakkor el is pusztult, csak földvár lehetett, miután ezidőtájt még nem voltak kőből épült erődítések.

Csákvár és Csáki vár különbözősége mellett bizonyítanak a Csákvár fekvéséről szóló történelmi adatok is. Ezek szerint Csákvár vagy Sac vára a Vertus erdőség tövében fertő mellett épült. Kézai még azt is hozzáteszi: „ott, ahol most Csákvár fekszik.” Ez a helyrajz semmiképp sem felel meg a Vértes közepén, sziklán épült és minden mocsártól távol eső Csáki várnak. Annál inkább áll a mai Csákvárra, mely tényleg a Vértes alján fekszik és a mellette elterülő csákvári medence, a Fornapuszta és Zámoly közti süllyedés, még nem is oly régen mocsaras felületével bizony valóságos fertő volt.

E természeti viszonyok tehát a mellett szólnak, hogy a Szabolcs fia által épített Csákvár megfelel a mai Csákvárnak, melynek ma is Várdombnak nevezett része lehetett az egykori erődítmény, földvár, amely körül, mint központ körül alakult azután a fokozatos települések folytán a jelenlegi község. Emellett szól a régészet is, miután az a tekintélyes római telep, melyről fennmaradt temetőjének síremlékei és téglasirjai tanuskodnak, nagyrészt egybeesik a község mai területével. Már pedig általános jelenség, hogy a későbbi telepítések rendszerint a régi római telepek helyén létesültek és ez így történt Csákvárnál is.

Csákvár a XV. századig volt a Csák nemzetség kezén. Utánuk az Ujlakiak, enyingi Török

Ambrus, Somi Józsa voltak a birtokosok, illetőleg a haszonélvezők. Az Eszterházyak tulajdonába az 1719-ben Itáliában vitézkedő Eszterházy József utján került. A bécsi schönbrunni palota mintájára készült kastély Eszterházy Jánosnak köszöni létét. Plebániája már 1332-ben volt. Katolikus templomát gróf Eszterházy Miklós, életének végén építtette. A ref. egyház anyakönyve 1772-vel kezdődik, az ág. ev. egyház 1760-ban alakult a fazekasok és edénykereskedőkből. (Források: Náczy József: A Vértes vidékeinek történelmi emlékei. Arch. Közl. 1899, 127—128. I.; Károly János: Fejérvármegye története 1899, III. 271—286. I.)

M. A.

Szár község benépesítése.

Károly János munkájának (Fejérmegye története) V. kötetében azt olvassuk, hogy Szár község német lakosai a XVII. században szállták meg a községet. Ezzel szemben kétségtelennek látszik, hogy Szár a hódoltság után csak pusztas az első telepítés 1729-ben történt. Különben is a XVII. század folyamán a megye területén sem telepített le németeket, mert a telepítések csak az 1723. évi 103. törvénycikk meghozatala után indultak meg erőteljesen. Ez a törvény ugyanis a külföldről hozott telepeseeknek hat évi adó- és köztehermentességet engedélyezett. Ilyen körülmények közt bár a telepítés a földesúr egyéni vállalkozása volt, mégis az adóelengedések elnyerése végett minden esetben bejelentették a vármegyének s így a vármegyei levéltár a telepítés idejére nézve mindenkor szolgáltat adatot.

Szár község új lakosairól kimutatható, hogy nem egyidőben érkeztek s ha talán nem is mindnyájan, de legalább nagyrésztük nem közvetlenül külföldről jött, hanem Vörösvár községből. A vármegye arra az álláspontra helyezkedett, hogy ezeknek, minthogy nem közvetlenül külföldről érkeztek, nem lehet igényük hat évi adómentességre, mert a belföldiek, ha elhagyott falut szálltak meg, rendszerint csak két vagy három évi adóelengedést kaptak. Az adóösszeírások alkalmával össze is irták, de az uradalmi tisztartók, Nagy Sándor majd később Forgács Imre protestációjára törölték. Az 1736. évi május hó 14-én tartott közgyűlésen határozatba ment, hogy a száriak mind az országos, mind a háziadót megfizessék. A kö-

vetkező katonai évre a fuvarok előállításától mentesítették azzal, hogy templomot építsenek és lelkészt tartsanak.

Az adóelengedések ügyében még továbbra is voltak véleményeltérések a vármegye és a száriak érdekeit képviselő uradalom között. Véglegesen rendeződött az ügy, amikor gróf Esterházy József, az akkori horvát bán levélben fordult a vármegyéhez. Tatán 1737. február 23-án kelt levelében hangsúlyozza, hogy csak Ófelsége intencióinak akart megfelelni, amikor Szárt benépesítette, pedig innét, amíg pusztá volt, évenként 150 forint hasznot huzott, de most ezt is nélkülözi. Vörösvárról áthozottak miatt az ottmaradottak terhei nem növekedtek s kéri, hogy a törvényben engedélyezett hat szabad évet mindegyik szári telepesre terjesszék ki. Egyébként tisztartóját, Forgács Imrét kellő instrukciókkal látta el, hogy ebben az ügyben kellőleg eljárhasson.

Forgács Imre tisztartó részletes kimutatást terjesztett a megye elé arról, hogy melyik évben, hány telepes érkezett Szárra, mennyi földet kapott és meddig volna igénye adómentességre.

1737. február 25-én tartott közgyűlésen, miután a tisztartó által beterjesztett kimutatást elfogadhatónak találták, kimutatás alapján végleg-

san meghatározták a szári telepesek szabad éveit. A kimutatást pedig a gyűlési jegyzőkönyvbe bevették.

A kimutatás szerint 1929-ben letelepült Száron 11 személy, akik fejenként egy negyed szeszsiót kaptak, továbbá 8 személy, akik fejenként egy nyolcad szeszsiót kaptak. Adó- és köztehermentességük tartott 1735-ig.

1730-ban 2 személy, ezek közül az egyik egy negyed, a másik pedig egy tizenhatod szeszsiót kapott. Adómentességük tartott 1736.

1732-ben is letelepült 8 személy, mindegyike egy negyed szeszsiót kapott, továbbá 10 személy, akik mindegyike egy nyolcad szeszsiót kapott. Adómentességét nyertek 1738-ig.

1733-ban letelepült 3 személy, mindegyike egy nyolcad szeszsiót kapott 1739-ig tartó adómentességgel.

1734-ben letelepített 12 személy közül öten egy nyolcad, heten pedig egy tizenhatod szeszsiót kaptak 1740-ig tartó adómentességgel.

A kimutatásban csak a gazda vagy zsellér számított, tehát az összesen letelepített 54 személy valószínűleg majdnem ennyi családnak felel meg.

Schneider Miklós.

Kultura, irodalom és művészet.

Fehérvári értékeink.

Fiatal generációnk a külföld elismerésében. Rövid időn belül fiatalabb generációnk két tehetséges tagjának szereplését olvastuk a napilapok hasábjain. Dr. Kövess Ferenc, városunk törvényszéki elnökének, dr. Kövess Emilnek nagy reményekre jogosító fia. ki két éve a párisi Sorbonneon folytatja állami ösztöndíjjal tanulmányait, a párisi Tribune Internationale diplomáciai szakosztályán az „Europe Nouvelle” társaság egész vezetősége jelenlétében tartott tudományos előadást hazánk közgazdasági viszonyairól és politikai helyzetéről, hangoztatva a trianoni béke revíziójának elkerülhetetlen szükségességét. Előadásáról a párisi lapok is kedvezően emlékeztek meg s beszédének szövegét a francia külügyminiszterumba is felterjesztették. (V. ö. Székesfehérvári Napló IV. évf. 23. 1931. január 29.)

Néhány napra reá Svájcból röppent felénk újabb hír. Egy Baselben élő magyar pap, dr. Rejöd Tiborc, pápai kamarás Magyarországról tartott tudományos előadásával kapcsolatban városunk neves szülőtte, a Baselben lakó H. Schlammadinger (Lamadin) Erny zongoraművész aratott páratlan sikert a „Borromäum” estélyén. Az előadáson megjelent az ott tartózkodó Jenő főherceg is. A „Baseler Volksblatt” előkelő világlap hasábjain meleg sorokkal méltatják az ünnepelt művésznőt, ki Liszt Ferenc 6. magyar rapszódiaját tolmácsolta, majd a felolvasó asztal mellől

ismertette Magyarország zenei értékeit (Kodály, Bartók, Dohnányi) kiket azután zeneileg is interpretált. (V. ö. Székesfehérvári Napló IV. évf. Fejérmegyei Napló XXVIII. évf. 28. 1931. febr. 5.) Örömmel regisztráljuk ezen eseményeket e hasábkon rámutatva szellemi és művészeti értékeinkre, kik a tudomány és művészet fegyvereivel alakítják át a külföld felfogását szegény, eltiprott hazánkról és népünkről.

Újabb művészeti karier kiindulása városunkból. Örömmel ragadjuk meg az alkalmat, hogy egy újabb művészi tehetség kiindulását jegyezzük fel kulturális életünk naplójában. Városunk kedvelt és sokszor ünnepelt fiatal énekesnője, Rostaházy Anci indul meg a hónap folyamán művészi pályáján. A fiatal művésznő Noseda Károly, a m. kir. Operaház volt zenei igazgatójának tanítványa. Énekében sokszor gyönyörködött Fehérvár műélvező közönsége. Mint halljuk, még a hó folyamán fellép Budapesten a „Városi Színház” opera színpadán Bizet: Carmen-jének főszerepében. A nehéz szerep óriási feladat elé állítja művésznönket, de bizton várjuk a siker elismerő szavait.

Irodalmi és zenei élet Székesfehérváron.

A Vörösmarty irodalmi és társaskör újabb komoly kikezdést nyitott városunk irodalmi életében. „Szerzői est” keretében megszólaltatta a helybeli író és művészi gárda néhány tehetsé-

ges tagját. Irodalmi szempontból e kezdettől a jövőre nézve csak jót várhatunk. Az érdeklődés pedig, mely zsúfolásig megtöltötte a Vörösmarty Kör termeit, oly iránytű, mely rámutat arra a tényre, mennyire lehetséges itt pezsdülő irodalmi centrumot alakítani. Ennek előfeltétele pedig magától adódik a Vörösmarty Körben, melynek elsőrendű hivatása — éppen a nagy költő iránti kegyeletből — az irodalom pártolása és irányítása volna.

Az est keretében *Mátrai Rudolf* tanker. főszereplő megnyitó szavai után ott szerepeltek *B. Székely Gabriella* finom tónusú verseivel, *Nyékly György Árpád* három pathetikus hangú költeményével, *György Oszkár* modern hangú filozófiai verseivel, *Szabó Klári* üde és *Vlaszaty Béla* lendületes, friss zenei kompozícióival, *vitész Szarka Géza* éles megfigyelésű és erős emberábrázolású novelláival, *Pálfy István* fiatalon szárnyaló, de östehetséget sejtető verseivel, *Rodt Jenőné* pedig oly gazdag skálájú szavaló művésznőnek mutatkozott, hogy méltán a legelsőrangú előadó művészek között foglalja el helyét.

A szép est szervezéséért *dr. Kepes János*, *Árvai János* és *dr. Szarka Géza* urakat illeti az elismerés. (V. ö. Fejérmegyei Napló XXXVIII. évf., Székesfehérvári Napló IV. évf. 32. szám 1931. február 10.)

A székesfehérvári izr. vallásközség kulturális bizottsága is sikerült irodalmi estet rendezett febr. 8-án a Kereskelmi Csarnokban. Az estélyen

dr. Lános Andorné kitünő előadótéhetségről tett tanúságot, amikor Kiss József, Lesznai és Ignotus verseket szavalt, *György Oszkár* finom, üde hangnnyaggal énekelt Kiss József is Ady-dalokat, míg *György Oszkár* „Zsidó költőkről a magyar irodalomban” címen tartott előadást. (V. ö. Székesfehérvári Friss Ujság, XXXIII. évf. 32. sz. 1931. február 10.)

Nagy Mozart-hangverseny. A Székesfehérvári Zenekedvelők Egyesülete febr. 12.-én, Mozart születésének 175-ik évfordulóján nagyon sikerült filharmóniai hangversenyt rendezett. „Az est műsora — az egyik recenzió szavai szerint — Mozart varázskertjének bűbajos immortelláiból font koszorú” volt, melyen közreműködött városunk honvédszenekara is *Schwartzkopf Artur* honvéd főkarnagy vezetésével. Figaró lakodalmának nyitánya után Mozart A-dur zongoraversenyét szólaltatta meg művészi stílusérzékkel *Lános Gizi*, *dr. Löwy Károly* kormányfőtanácsos leánya, *Majd Pataky Lili* hegedűművész nő játszott a lehelletszerű finomsággal Mozart D-dur hegedűversenyét. Végül a zenekar interpretálta a hatalmas C-dur „Jupiter” szimfóniát, Mozart legmonumentálisabb műveinek egyikét. (V. ö. Székesfehérvári Napló IV. évf. 36., Fejérmegyei Napló XXXVIII. évf. 36., Székesfehérvári Friss Ujság XXXIII. évf. 36, 1931. február 14. — R. E. (Radó Erzsébet): Emlékezés Mozartrol. Szfv. Napló IV. évf. 33, 1931. febr. 11.)

D. Á.

MÚZEUMI ÉRTEŚÍTŐ

Az igari avar lelet.

Múzeumunk népvándorlaskori gyűjteményének legértékesebb része az az igari avar sirlelet, mely 1928-ban került hozzánk. Megmentésének története a következő. 1928. március 29-én *Kekes Albin*, igari jegyző telefonált a székesfehérvári múzeumnak, hogy a község területén földmunkálatok közben ember- és lócsontokkal együtt különféle aranydíszeket, kardot és vastárgyakat találtak. Másnap kiutazva, a kardot és egyes vastárgyakat a község házában találtak. az aranytárgyak pedig a cecei csendőrséghez kerültek. A lelőhely tulajdonosa ugyanis a neki segédkező cigánynak nem akart az aranyakból juttatni és ezért feljelentette. Szerencse, hogy így történt, mert különben a lelet kereskedők kezébe kerülve, veszendőbe mehetett volna. A feljelentés folytán azonban a hatóság tette rá a kezét. A tulajdonosnál még együttlevő tárgyak a község házára kerültek, a széthordott aranydíszeket pedig a csendőrség gyűjtötte össze. Miután a leleteket, mint Fejérmegyei letétjét, múzeumunk számára átvettük, felkerestük a lelőhelyet, hogy kikutassuk a lelő-

körülményeket. A leletet a Vám-szőlőhegyen Császár György udvartelkén ásták ki. Az udvar végén emelkedő lejtőt hordták le és eközben akadtak rá 4 m. mélyen, homokos talajban, a ló- és embercsontok között fekvő leletekre. A találó szerint az arany- és bronztárgyak a hastájon fekvőek, az agyagbögge a lábánál, a kard baloldalon, a fémphár a jobb kézfejnél, a vaspántok a test körül. A pántok közül sok aranyfüstszerű pikkelyes töredék került elő, egyik felük arany-sárga, a másik fehéres. A lelőhely környékét is átkutattuk, munkánk azonban nem járt eredménnyel.

A lelet a III. sz. teremben látható. Részei a következők; 1. egyélű és görbe vasszablya aranylemezzel borított keresztvassal, 2. vassarló, 3. kis ezüstphár, 4. agyagbögge, 5. egy pár tarsolyszegély ezüstlemezből, a végükön aranyfoglat (30—31), 6. arany fülbevalópár (18—19), 7. két rovátkolt aranykarika, az egyikken kapcsoló (20), 8. két füles szíjpánt aranyozott bronzból (24—25), 9. három lemeztöredék ezüstről egy-egy szeggel

(27—29), 10. fegyverövgarnitúra a következő darabokból: 11 szíjvég préselt aranylemezből fonatos diszitménnyel (1, 3—12), 2 négyszög alakú dísz aranyozott bronz- vagy ezüstlemezből (13—14), 2 keskeny aranypánt szegekkel (15—16), ezüstcsat az aranyozás nyomaival fogazott állatmotívumos diszítéssel (2), csuklós bronzcsat zeg-zúgos diszítéssel (23), egy tagban öntött bronzcsat (21), kettős lemezű szíjvég ezüsből (26), madárfejszerűen végződő, aranyozott bronzkapocs két füllel (22).

Igarról még másik két, a mienkkel rokon avarlelet ismeretes. Ezek egyike 1898-ban egy simontornyai orvos utján jutott a M. N. Múzeum birtokába. És pedig: 1. Két nyakgyűrű sima ezüsthuzalból, rajtuk aranypléből készült, hatoldalú, hengerded tokocskák. Orvosszer lehetett bennük vagy legalább olyan anyag, melynek a babona gyógyító erőt tulajdonított. 2. Rekeszes díszű aranykorongocskák, melynek rekeszeiben valaha üveg- vagy gránátgyöngyök állottak. A szélen látható lyukacsok arra szolgáltak, hogy a korongot bőrre vagy szövetre felvarrják. 3. Ugyanilyen díszítésű félhold alakú, füles aranyékszer. 4. Ezüstcsat. 5. Tizenegy darab hüvely- és lemezalakú ezüstpántocskák fölerősítő szegekkel. 6. Pici, baltalakú bronztárgy.

A másik lelet 1927-ben az Igarhoz tartozó Vámszőlőhegyen került elő. Ugyanott, hol a székesfehérvári múzeum lelete. Megtalálása a hatóság előtt akkor titokban maradt és ennek folytán a tulajdonos a lelet értékesítése végett a Kecskeméti Városi Múzeumhoz fordult, mely azt megvásárolva, jutott annak birtokába. A leletek egy nő és egy férfi, valamint az utóbbi lovának csontváza mellől, vagyis a mieinkkel közös sirből származnak. A nővázhoz tartoztak: arany fülbevalópár fekete, nagy üvegpaszta csüngővel, két kis rekeszes aranykorong és egy hosszúkás aranygyöngyszem. A férfiváz mellékletei: az övgarnitúrához tartozó nagy bronzszíjvég, egy darabban öntött bronzcsat és bronzkarika lantalakú, áttört nyulvannal. Vastárgyak: fokos, a fokos nyelét díszítő három bronzkarika, háromélű nyilcsúcsok és töredékes vascsat. Lószerszámrészek: 18 db. rozettaalakú, aranylemezből préselt diszitmény, 2 töredékes aranygomb, csikószabla és kengyel-pár. Két gyűrűhöz hasonló aranydiszitmény és aranylemeztöredék.

A három lelet összehasonlító, tudományos ismertetése Fettich Nándor szakavatott tollából az Archeologiai Értesítő 1929. évfolyamban jelent meg. E szerint a lelet hovatarozását illetőleg a kengyel, a zablya, az egyélű és görbe szablya, a csatok, lószerszámdiszek és női ékszerek egyéb hazai leletekkel való összevetése elárulja, hogy avar lovas sirlelettel van dolgunk. Abszolút korát a magyarországi rokon leletek adják meg. Ilyenek az ozorai (Fóti-pusztá) leletben talált IV. Constantinos Pogonatos (669—670) aranyérme, a kunágotai lelet Justinianus (527—565) aranyérme és Fejérmegye területéről a dunapentelei avar lovassir (Arch. Ért. 1909.) Ezek figye-

lembevételével az igari leletek kora a VII. század második és a VIII. század első fele közti időre tehető. Tudomány szempontjából az ismert avar emlékek között a legértékesebb adataink közé tartoznak, művészi kidolgozás szempontjából pedig egyes darabjaik egyedül állók.

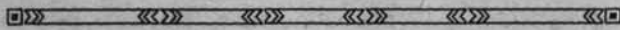
Kisebb közlemények.

Emlékérmeink gyarapodása. Székesfehérvár 1601-iki visszafoglalására vert aranyérmén kívül a múlt évben még három értékesebb emlékéremmel gyarapodott a múzeum éremtára. Az egyik Riemer Gyula adománya Budapestről: a pannonhalmi székesegyház 700 éves (1225—1925) jubileumára készült ezüstérem. Az éremből 3 arany, 27 ezüst és 70 bronzpéldány készült. Az arany példányokból egy a római pápához, egy a pannonhalmi múzeumba, egy Bárdos Remig birtokába jutott. Az ezüstpéldányok egyikét kapta a mi múzeumunk és mint ritkaság bir kiváló értékkel. Átmérője 45 mm. A másik két érem gróf Somssich János ajándéka. Ezek egyike 1544-ből való, II. Lajosnak koronázásáról és haláláról megemlékező ezüst emlékérem a gyermekkirály koronás alakjával. Átmérője 30 mm., sulya 10'55 g. (Széch. III. k. 2, 14. t. 2. Rupp 574., Wesslerle XVI. 3.) A két másik szintén ezüstérem 1780-ból Zsigmond és Mátyás budai egyetemének, valamint a nemes ifjak kollegiumának újból való felállítását örökíti meg Mária Terézia, II. József és a kollegium képével. Átmérője 50 mm., sulya 43'80 gr. (Széch. 68. t. 81.).

A múzeum vendégkönyve. A múzeum díszes kötésű vendégkönyve, mint városunk iparművészetének tanuja, megérdemli, hogy e helyen hozzuk nyilvánosságra, kik annak alkotói, A fatáblák terve Philipp István műve, a kifaragás Papp Ernő, iparművészüket dicséri, a belső címlap vízfestménye Bertalan Rózi rajztanárnő művészi alkotása, a kötést a Pannónia könyvkötésze végezte.

Gróf Széchenyi István és Ybl Miklós. A Magyar művészet múlt évi 9—10. számában bártfai Szabó István ismertette gróf Széchenyi I. művészkortársait és barátait, közöttük megemlékezik Ybl Miklósról is. Ybl Miklós Székesfehérvárott a nevét viselő utcában született és ez ad jogot ahhoz, hogy mi is leközljük, miként jutott a nagy építő művész Széchenyivel összeköttetésbe. A családi tanács 1860. január 7.-én elhatározta, hogy Cenken új templomot építtet. Széchenyi a Károlyiak tanácsára más neves építészek mellőzésével a fóti templomnak akkor már országos nevű tervezőjét, Ybl Miklóst bizta meg Döblingben február 3.-án a templom megtervezésével. Széchenyi feltűnően siettetette a terv elkészítését és intézkedéseiből úgy tűnik föl, mintha maga is kívánta volna a templom felépítését megérni. Széchenyi azonban a templomépítés előtt befejezte

életét. Épen e miatt Ybl csak július 1-én mutathatta be Cenken renaissance stílusban megalkotott tervét, melyet el is fogadtak. A templom 1864. nyarára lett készen. Ma a megcsonkított ország határán áll, mint a magyarság egyik végvára. E határ Cenk község szélén húzódik. A Legnagyobb Magyar itt levő sírja és az általa építtetett templom akadályozta meg, hogy ezt a területet is át csatolják Ausztriához. Ybl Miklósnak (1811—1892) a főtí és cenki templomon kívül nevezetesebb alkotásai Budapesten a Lipótvárosi bazilika, az Operaház, a Margitsziget épületei. Ő tervezte az új királyi palotát is, Fejérmegyében Csurgón a Károlyi kastélyt és az ercsi-i Eötvös emléket. Székesfehérvárott a Vörösmarty-tér Say-háza hirdeti művészetét.

Hivatalos tudósítások.

A múzeum gyűjteményei vásár- és ünnepnapon 9—12 óráig belépődíj nélkül is megtekinthetők. Hétköznapokon 50 fillér a belépődíj. Helybeli és a vármegyei tanintézetek tanulói csoportos látogatás esetén díjmentesen látogatják meg a múzeumot, mások fejenként 10 fillér lefizetésével. A Fejérmegyei és Székesfehérvári Múzeumegyesület tagjai belépődíjat nem fizetnek. A múzeum hétfőn zárva.

Marosi Arnold múzeumi igazgató kitüntetése. A kormányzó úr Ófőméltósága múzeumunk igazgatóját társadalmi és múzeumi nagy munkásságának elismerésére a kormányfőtanácsosi méltósággal tüntette ki. Kitüntetése őszinte örömet keltett város és megyeszerte. Egyesületünk rendkívüli választmányi gyűlés keretében ünnepelte szeretett igazgatóját, kit gróf Széchenyi Viktor főispán és dr. Say Géza köszöntöttek.

A Múzeumegyesület téli választmányi gyűlését december 20-án tartotta, melyen új tagokul felvétettek: Demeter Dezső és Lindtner Mátyás reálisk. tanárok és Emsberger József plebános, Szár. Az igazgatói jelentéssel kapcsolatban a múzeum tevékenysége főleg a nyárvégi ásatások anyagának feldolgozásában merült ki. A csákvári, kálozi és váli anyag elrendezése is befejeződött és a múzeum helyiségeiben ki is állítottuk. Érdről beszállítottuk a Károlyi Imre gróf által adományozott régiségeket. Budapesten pedig új metszeteket találtunk. A könyvtár rendezése is előrehaladt. Az anyag egy része, főleg a letétbe helyezett könyvek, az ujonnan beszerzett üvegszekrényekben nyertek elhelyezést. A kézi könyvtár elrendezése befejeződött és a katalógizálás megindult.

A múzeum anyaga adományok útján újból gyarapodott. Özv. Chalupka Rezsőné bronzkori edényeket, Kozma Károly és Katona Lajos Várról őskori és római régiségeket, Chay Antal Várról fényképeket, Riedlinger Mátyás Rácalmásról egy népvándorláskorabeli edényt és gyöngyöket, Tóth Béla tábornok világháborús okiratokat, Som-

sich János gróf egy régi metszetet és két értékes érmet (II. Lajos koronázásáról és a budai egyetem visszaállításáról), özvegy Nagy Alfonz né Prohászka emlékeket, Tauscher Béla Köszegről régi okmányokat, Vida István egy régi szenteltvíztartót, a móri rk. főtanító egy kőbaltát, gróf Károlyi Imre Érdről őskori régiségeket, Knazovitzky Béla egy gótikus faragványos követ, Havranek Lajos tengeri csigákat, székesfehérvári reáliskola igazgatója, Bölcskey Ödön, Dévay József, Dormúth Árpád, Szent István Akadémia, Hegyi Tivadar dr., Krausz Tivadar könyveket adományoztak. Több tárgyat letétbe helyeztek múzeumunkban.

A múzeum belekapcsolódott a megyei Népművelési akcióba. Marosi Arnold múz. igazgató előadást tartott Csákváron, Mórton és Kápolnásnyéken.

A múzeum könyvtári anyagának január havi gyarapodása vétel útján Péter András: A magyar művészet története c. két kötetes műve, két régebbi fejérvári nyomtatvány, két rézmetszet Székesfehérvár 1593 és 1601-ik évi ostromáról, három színezett metszet Székesfehérvárról, Bodajkról és a csurgói gróf Károlyi-kastélyról, Bernhaupt Lotte ajándéka egy kézirat osimakönyv 1750-ből, Kenessey Gyula hagyatékából az örökösök Pauer János címzetes püspökké történt kinevezésének díszes okmányát helyezték le okiratsgyűjteményünkben. — Régészeti gyűjteményünk Kápolnásnyékről Szakos József földjén talált bronzkori leletekkel, Dunapenteléről két őskori edénnyel gyarapodott. Kegyeleti tárgyaink csoportját dr. Mészöly József tisztí főorvos, kormányfőtanácsos egy Deák Ferentől származó bottal gazdagította. A Prohászka emlékgűjtemény értékes növekedése ugyancsak ajándék folytán hat db. a nagy püspök által használt direktórium (egyházi naptár 1913 és 1915—19-ik évekből. — Gróf Somssich János éremgyűjteményünket gyarapította a következő értékes adományokkal: az esztergomi bazilika alapkövetelének ezüstérme 1856, Rudnai Sándor esztergomi hercegprímás 2 darab ezüstérme 1822, III. Ferdinánd magyar koronázási négyszög alakú, ezüst emléktallérja az előlapon III. Ferdinánd díszmagyaros mellképével, a hátlapon II. Ferdinánd és neje, Eleonora mellképével. Aspermont gróf zborói uradalmának üveg robotjegyei (3 db.) 1790—1840-ből; dr. Klauz György adománya újabbkorú ezüstpénzek. Hálás köszönet a vett adományokért.

A múzeumot január 12-én dr. Szadeczky Kardos Lajos, egyetemi tanár tüntette ki látogatásával. Iskoláink közül jan. 14-én a helybeli leányliceum V. osztálya jött el tanulmányi kirándulásként gyűjteményeink megtekintésére. A január havi összes látogatók száma 771.

Azért az áldozatkészségért, mellyel a „Székesfehérvári Napló" e melléklet kiadását vállalta és ez által a múzeum ügyét is hathatósan támogatja, kérjük az egyesület tagjait, álljanak be előfizetői sorába.